

ДОСВІД ДЕМОКРАТИЧНОЇ ШКОЛИ “SUMMERHILL” У ПОЗИТИВНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ

Автор даної публікації висвітлює досвід демократичної школи “Summerhill” та доводить, що організація педагогічного процесу в даному навчальному закладі позитивно впливає на соціалізацію учнів.

The author of the article describes the experience of the democratic school “Summerhill” and proves that the organization of the pedagogical process in this educational establishment positively influences the pupils’ socialization.

Прагнення української держави інтегруватися в європейський культурно-освітній простір актуалізує проблему набуття системою освіти України ознак європейської системи. Однією з таких ознак є демократизація освіти, що є основною умовою позитивної соціалізації учнів. Це спонукає науковців звертатися до відповідного світового досвіду. В цьому контексті особливу увагу дослідників привертають ті країни, що мають значні надбання у розбудові громадянського суспільства з притаманними йому демократичністю, відкритістю, інформаційною свободою. Саме тому європейські демократичні школи дедалі частіше стають об’єктом наукових досліджень.

Доцільність та важливість такого дослідження зумовлена також недостатнім рівнем висвітлення цієї проблеми в роботах вітчизняних науковців. Окремі аспекти вивчення досвіду зарубіжної педагогіки та школи розглядалися у працях Г.Сгорова, Б.Мельниченко, О.Овчарук, А.Сбруєва, О.Сухомлинської. Найбільш цілісно процес демократизації школи і пов’язаної з ним позитивної соціалізації молоді на європейському континенті представлено у роботах Н.М.Лавриченко. У ході дослідження цієї проблеми було також вивчено та проаналізовано роботи зарубіжних авторів Н.Смелзера, А.Нейла, Д.Мінтца, Д.Гріббла, Д.Мігана, Д.Грінберга, Ю.Йегге та ін.

Однак, аналіз літератури з проблеми дослідження вказує на те, що до цього часу недостатньо висвітлені організаційно-педагогічні умови та механізми ефективної демократизації альтернативної освіти; оптимальний добір змісту, форм і методів виховної роботи з учнями, які стали б запорукою їхньої позитивної соціалізації. Саме це і зумовило доцільність аналізу педагогічного досвіду однієї із демократичних шкіл Англії у цій статті.

Результати дослідження дозволяють констатувати, що в сучасному суспільстві переважає думка, що саме традиційна освіта є єдиною можливою “офіційною” освітою, тому ідея альтернативної освіти не завжди і не в усіх країнах схвалюється представниками місцевої влади, батьками та вчителями. В той же час “традиційні”, або як їх ще називають, “конвеєрні” форми і методи у освіті неодноразово критикувалися в працях провідних світових педагогів та громадських діячів у сфері альтернативної демократичної освіти. Вони вважають, що саме традиційні навчальні заклади проводять недостатню роботу з позитивної соціалізації учнів. Так, Д.Мінтц пише, що традиційна освіта “не відповідає природі дитини, якій за своєю суттю притаманно вчитись і дізнаватись нове” [5: 7]; Д.Гріббл категоричний у твердженні, що традиційна освіта “вбиває в дитині індивідуальність” [2: 1]; Ю.Йегге зазначає, що “традиційна школа робить із дітей шаблонні елементи, які призначені забезпечувати роботу суспільного механізму” [2: 149]; М.Балабан також стверджує, що “освіта по класах пригнічує учнів, позбавляючи їх природної духовної та розумової їжі. Учні, розум яких сформовано за принципом конвеєра, часто приречені на те, що вони не здатні в житті робити нічого, окрім фізично працювати під жорстким контролем” [1: 25].

Отже, історично склалося так, що переважна більшість шкіл є автократичними установами, які намагаються, частіше за все безуспішно, завоювати повагу та прихильність учнів. У традиційній школі вчать, як дотримуватись правил, а не як створювати їх; як

поважати старших, однак без усвідомлення значення такої поваги; вчать власне демократичним принципам, а не тому, як жити за ними.

У нашому розумінні школа повинна прагнути навчити учнів брати на себе обов'язок робити власний вибір, створюючи власне майбутнє, мусить допомогти своїм учням виховати себе як високоморальних членів демократичного суспільства, що є головними передумовами позитивної соціалізації підлітків.

Під позитивною (успішною, ефективною) соціалізацією у нашому дослідженні ми розуміємо процес і результат формування духовно збагаченої особистості з гармонійним поєднанням загальнолюдських та національних цінностей, здатної до соціального самовизначення, самореалізації та позитивної соціально значущої діяльності. Тоді необхідними організаційно-педагогічними умовами її реалізації ми вважаємо впровадження демократичних принципів у структуру навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, її позаурочної діяльності, в управління школою та характер взаємовідносин учнів, вчителів, батьків.

Аналіз результатів дослідження дозволяє констатувати, що у педагогічній науці ще не склалась загально визнана теорія соціалізації особистості. Серед дослідників цієї проблеми немає єдиного розуміння сутності цього процесу, а значить, немає однозначного тлумачення умов, факторів, критеріїв позитивної соціалізації, без чого неможливе успішне розв'язання проблем ефективної соціалізації особистості.

У цьому контексті нами і було проведено дослідження та проаналізовано досвід англійської демократичної школи Summerhill, заснованої у 1921 р. як частини міжнародної школи Dalcroze Schule із містечка Hellerau, Німеччина. Всесвітньо ж відома школа із назвою Summerhill була відкрита в містечку Lyme Regis, Англія. Засновниками були A.S.Neill та Lilian Neustatter. Фактично школа розпочала свою діяльність з оголошення в журналі New Era, який писав, що “новостворена школа шукає учнів (дівчат і хлопців), які в державних школах мають репутацію проблемних, лінивих, соціально неадаптованих дітей” [2: 5]. За ініціативою засновників, у школу також набирались малолітні злодії, діти з особливими потребами та діти з обмеженими фізичними можливостями [2].

У 1927 р., коли школа переїхала на своє постійне місце перебування в м.Leiston, графство Suffolk, Англія, вона налічувала 27 учнів. Оплата за навчання була дуже низькою, що призводило до маленьких зарплат учителів, які працювали більше на ентузіазмі, однак навіть така оплата за навчання становила труднощі для деяких батьків – адже проблемні діти походять переважно з незаможних сімей [2].

Перевихованням таких дітей Нейл хотів довести доцільність однієї із своїх основних теорій, яка полягала в висловлюванні: “Не існує проблемних дітей. Існують проблемні батьки або проблемне середовище” [5: 15]. Корінням зла традиційної освіти він вважав нав'язування обов'язкового академічного плану і обмеження правилами поведінки свобод учнів, що, на думку Нейла, неодмінно призводить до грубого порушення дисципліни і низького рівня академічних здобутків і успіхів. Він писав, що мотивацією погіршення поведінки є намагання учня вивільнити свою енергію, що штучно стримується [5].

З часом засновники і вчителі школи відмовились від того, щоб учнями школи були тільки проблемні діти, і в “ідеальну школу”, за словами журналу New Era, почали приймати всіх бажаючих від 3 до 18 років. Згодом досвід школи показав, що учням, які прийшли до Summerhill з традиційних шкіл, важко адаптуватися в нових умовах, саме тому школа більше не приймає дітей старших за 11 років [2].

Саме в школі Summerhill було вперше започатковано демократичні ознаки навчально-виховного процесу: вільне відвідування уроків, самостійне, без втручання з боку вчителів або батьків, прийняття учнем рішення щодо способу проведення власного дозвілля. Система самоврядування, як головний чинник демократизації, реалізується через шкільні збори, на яких обов'язково мають бути присутні як вчителі, так і учні. Всі учасники зборів, незалежно від статусу, мають право голосу. Спосіб, за яким проводяться шкільні збори, нагадує збори парламенту, з його урядом та опозицією.

Серед демократичних ознак школи можна назвати також обов'язкове підпорядкування всіх учасників навчально-виховного процесу певним правилам, які і встановлюють шкільні збори. Правила дозволяють учням називати вчителів за іменами, купатися без одягу тощо. Унікальним є те, що в школі Summerhill кожному учневі навіть надається можливість самому робити вибір щодо власного здоров'я – з цією метою паління не заборонено.

Однак, не всі правила школи настільки ліберальні: певні з них зобов'язують учнів дотримуватись побутового графіку (час обіду, час відпочинку). Робочий графік (відвідування уроків, виконання домашнього завдання) складається кожним учнем індивідуально для себе, з урахуванням власних смаків, здібностей, переконань.

Учні, які порушують дисципліну, можуть покарати, наприклад, залишити без пудингу чи примусити більше часу працювати в саду. Ідея полягає в тому, що як правила так і покарання встановлюються виключно шкільними зборами, на яких, зазвичай, присутні учні майже всієї школи, що і забезпечує їм більшість. На цих зборах влада фактично не знаходиться в розпорядженні дорослих. Проблемні питання, конфлікти та непорозуміння, які виникають в школі між учнями та вчителями, завжди розглядаються на шкільних зборах.

Розглянемо роботу шкільних зборів на наступному прикладі: учень після уроку гончарства відмовився мити за собою обладнання. Вчитель був новий і не знав, як зазвичай вирішуються такі проблемні ситуації, тому її було висунуто на шкільні збори, де відбулось жваве колективне обговорення: чи заборонити учневі відвідувати уроки гончарства до кінця семестру, чи тільки до того часу, доки він не помие обладнання; чи примусити його помити обладнання всіх учнів; чи повинен він заплатити комусь за вимите обладнання тощо. Усі варіанти вирішення проблеми виявлялись доцільними, обговорення було помірковане та розсудливе, а пропозиції учнів та дорослих приймалися на паритетних засадах.

Процедура шкільних зборів не розтягнута. Звичайно, кожна дрібниця не може виноситись на розгляд шкільних зборів за браком часу, хоча, треба визнати, в школі Summerhill конфлікти між учнями та вчителями вкрай рідкісні. Учні розглядають учительський колектив як своїх друзів, і саме такі доброзичливі стосунки і призводять до співпраці, що значно зменшує можливість конфліктів та непорозумінь. Враховуючи той факт, що кожний вид занять відвідують тільки ті учні, які його свідомо обрали, проблема погіршення відносин майже ніколи не виникає. Але, якщо непорозуміння все ж таки мало місце, проблема виносить на розгляд зборів, а “покарання” призначається не безпосередньо вчителем, а всім колективом, що і не дозволяє відносинам між учнем та вчителем погіршуватись [2].

За нашим дослідженням, школа Summerhill – це спільнота дітей, яка дітьми й управляється. Ця спільнота базується на загальній демократичній платформі, підтриманням якої опікується персонал. Список тем, які можна виносити на обговорення шкільними зборами, обмежений: учні не повинні вирішувати фінансові, господарські справи, здійснювати зв'язки з громадськістю, загальне управління. Учні займаються своїми справами, персонал – своїми.

Таким чином, Summerhill визнає різницю між світом дорослих і світом дітей, однак обережно слідкує за тим, щоб учні не мали конфліктів, в той же час дозволяє їм вирішувати свої справи самостійно. Шкільні збори можуть вирішити персональні конфлікти, на такому ж високому рівні, як і проблеми з дисципліною.

Zoe Readhead, директор школи, вважає, що є два способи встановлення контролю над дітьми: диктувати їм, що потрібно робити або взагалі не втручатися. Персонал має уникати обох крайнощів та увійти у дитяче суспільство на рівноправних засадах. Різниця між дітьми та дорослими визнається, але великого розриву немає [2]. Такий підхід дозволяє створити атмосферу взаємоповаги та взаємодовіри, сприяє виникненню позитивного досвіду спілкування між учнями та вчителями і забезпечує майбутню ефективну соціалізацію підлітків.

Батьки дітей, за традицією школи Summerhill, не допускаються до навчального процесу, тому що вони не в змозі знайти “золоту середину” між вищезазначеними двома варіантами поведінки.

Результати дослідження дозволяють констатувати, що сутність всіх демократичних шкіл, як і школи Summerhill, зокрема полягає в тому, що учням дозволяють управляти власним життям окремо від впливу світу дорослих, окремо від практичних щоденних порад, від очікувань з боку батьків та вчителів. Вирішуючи, підуть вони на урок чи ні, учні самостійно встановлюють межі власної свободи, щоб зробити своє життя незалежним та щасливим. Невдоволення, протидія учителям, упертість можуть існувати тільки в школах загального типу, де є примусові, обов’язкові види занять і система покарань. Крім того, конфлікти між самими учнями найчастіше виникають тоді, коли учні виконують той вид навчальної діяльності, який ініціював учитель, або в процесі гри, в яку задіяні всі учні класу за наказом учителя. Коли ж учні працюють над самостійно вибраним завданням (індивідуально, по підгрупах або в групах), зникає багато передумов для конфліктів та непорозумінь. За словами О.Нейла, “учителі в традиційних школах безперечно переконані, що можуть вирішувати замість дітей або нав’язувати їм свою думку, тільки виходячи з того факту, що вони старші, розумніші та мають інший статус. Ця омана і є корінням зла і першопричиною виникнення конфліктних ситуацій” [6: 52].

За результатами нашого дослідження, колишні учні школи Summerhill стали науковцями, лікарями, вчителями, інженерами, письменниками, художниками, є, навіть, один сенатор, тобто здійснили позитивну соціалізацію і змогли самореалізуватись, хоча при цьому школа не вважає успіхи своїх учнів власною заслугою. Невтручання в прийняття рішень учнів, надання свободи вибору навчальних предметів і є, на думку засновників і вчителів школи, передумовою для того, щоб кожний учень школи “знайшов себе”. Кожен учень сам має визначити, що для нього є важливим, цікавим, актуальним, які саме він має набути знання і навички, що в майбутньому визначать його професію. Школа прагне допомогти кожному своєму учневі створити базис для подальшої реалізації власних планів на майбутнє.

За нашим дослідженням, саме школа Summerhill вперше започаткувала концепцію, за якою існують всі демократичні школи – побудувати навчально-виховний процес так, щоб він у максимальному ступені відображав усі сторони людського суспільства, що є однією з головних передумов успішної соціалізації, адже саме за таких умов учень буде найкраще підготовлений до дорослого життя.

У 30-х роках ХХ ст. уряд США також зацікавився ідеями демократичного навчання, внаслідок чого був проведений експеримент з метою перевірки його ефективності. Експеримент тривав протягом восьми років і полягав у порівнянні академічних успіхів учнів демократичних та традиційних шкіл. Результат показав, що учні демократичних шкіл мали кращі успіхи на випускних іспитах, ніж учні традиційних шкіл [3].

Згодом у 60-х роках ХХ ст. О.Нейл опублікував велику кількість статей, присвячених школі Summerhill, що ініціювало початок “руху вільних шкіл”. У 1961-1975 рр. на території західної Європи та США було створено близько тисячі “вільних” шкіл, які керувалися ідеями Д.Дьюї та О.Нейла. Ідеї вільних шкіл надихнули вчителів традиційних шкіл ініціювати створення “вільних” занять та вибіркового предметів у своїх школах. Це і призвело до початку “руху альтернативних шкіл” у 70-х р. ХХ ст.

Отже, приймаючи новаторські вимоги свого часу, розвинені країни світу, зокрема європейські та американські, вдалися до активного реформування своїх освітніх систем. Ще на межі 70-х років ХХ ст. розпочалося переосмислення та якісне оновлення принципів побудови та діяльності освітніх систем цих країн та модернізація форм їхньої взаємодії із соціальним довкіллям. Ці процеси забезпечувались суттєвим збільшенням державних видатків на освіту, розвитком соціально-політичних та адміністративних механізмів управління нею. Загальним напрямом цього поступу стало посилення тенденції гуманізації та демократизації загальних засад її функціонування. Водночас відбувалися збагачення,

урізноманітнення організаційних і методичних форм навчання та виховання разом із посиленням значущості єдиних вимог і стандартів щодо базових показників змісту та якості освіти [7].

Внаслідок цих змін, “вільні” та “альтернативні” школи з часом і сформували ту модель, за якою працюють демократичні школи в усьому світі: вільний вибір предметів та довільне відвідування занять, індивідуальний графік роботи, розвинена система шкільного самоврядування, можливість отримання позакласних консультацій від учителів, органічне поєднання академічних, мистецтвознавчих предметів та творчих майстерень тощо. Школи альтернативної освіти один раз на рік проводять конференцію під назвою “Міжнародна демократична освітня конференція” (International Democratic Education Conference або IDEC), з метою презентації здобутків власної школи широкому загалу освітян, вчителів, батьків, учнів та інших представників альтернативної освіти по всьому світу. Основним завданням таких конференцій було визначено також популяризацію і розповсюдження по всьому світу ідей альтернативної демократичної освіти. Так, одна із таких конференцій, проведених саме у школі Summerhill в липні 1999 надихнула Девіда Френча (David French) та Кростоса Воуліса (Christos Voulis) на створення шкіл альтернативної освіти в Польщі та Греції [3].

Результати дослідження дозволяють констатувати, що рух IDEC має на меті також створення полікультурного виховного середовища, адже, залучаючи до роботи конференцій представників демократичних шкіл практично зі всіх континентів, він відіграє значну роль у вихованні з одного боку толерантності та цікавості до інших культур світу, а з другого – зростанню національної самосвідомості учасників. Не можна не відмітити ще одну важливу функцію такого середовища – воно сприяє формуванню в учнів навичок спілкування з представниками різних культур світу. При цьому сам процес спілкування стає різновіковим та різнорівневим, тобто відбувається не тільки в рамках “учень-учень”, а й між учнями, вчителями та батьками, що, в свою чергу, є передумовою успішної соціалізації молоді.

Ми стверджуємо, що досвід демократичних шкіл різних країн світу потребує ретельного вивчення також у контексті екстраполяції їхніх ідей у освітній простір України. Такий досвід може бути вдало реалізований, що підтверджується тим фактом, що одна із конференцій IDEC проходила в Україні на базі альтернативної школи “АІСТ” (де працює за сумісництвом на посаді вчителя вже 16 років автор цієї статті). Вінницька альтернативна школа “АІСТ” (Альтернатива, Ініціатива, Сім’я, Творчість) була створена в серпні 1990 р. Принципи демократії та гуманізму стали провідними у концепції школи та в усіх напрямках її діяльності. Про значні надбання цієї школи у справі виховання та навчання дітей свідчать такі факти:

- школа визнана лауреатом багатьох міжнародних фестивалей та конкурсів (“Нова школа”, Крим, 1991; “Конкурс проектів Асоціації інноваційних шкіл та центрів”, Москва, 1992; “Авторська школа”, Сочі, 1994; “Альтернативна школа”, Москва-Іжевськ, 1995 та ін.);
- Міжнародний центр альтернативної освіти (Нью-Йорк) у 1992 р. зареєстрував школу “АІСТ” як школу прогресивного педагогічного напрямку у своєму каталозі та регулярно розміщує інформацію про неї у спеціальних довідниках;
- школа “АІСТ” у 2000р. набула статусу Асоційованої школи ЮНЕСКО;
- АПН України у 2001р. надала школі “АІСТ” статус експериментального майданчика, затвердивши темою дослідження “Формування особистісно орієнтованого педагогічного середовища на засадах взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу”.

Саме тому міжнародний рух IDEC визнав за можливе проведення цього форуму в даній школі, хоча за основними ознаками, наведеними вище у тексті, “АІСТ” не є демократичною школою. Один із активістів руху Джеррі Мінц констатував, що “IDEC в Україні був найкращим” [4: 1].

Таким чином, за результатами проведеного дослідження, ми можемо зробити такі висновки:

- під позитивною (успішною, ефективною) соціалізацією у нашому дослідженні ми розуміємо процес і результат формування духовно збагаченої особистості з гармонійним поєднанням загальнолюдських та національних цінностей, здатної до соціального самовизначення, самореалізації та позитивної соціально значущої діяльності;
- демократичні школи, зокрема Summerhill, як альтернатива традиційним, мають значні надбання та позитивний досвід у досягненні успішної соціалізації особистості;
- позитивна соціалізація учнів відбувається в навчально-виховному процесі демократичних шкіл внаслідок надання учням можливості вільного вибору навчальних дисциплін; досвіду самостійного прийняття рішень та практики брати на себе відповідальність; участі у демократично орієнтованих організаційних структурах та об'єднаннях; усвідомлення власних перспектив за рахунок не тільки навчальної, але й трудової діяльності;
- досвід демократичних шкіл різних країн світу потребує спеціальних подальших досліджень в контексті екстраполяції їхніх ідей у освітньо-виховний простір України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Balaban M. Deregulating Education // Education Revolution. – 2002. – №34. – С.25-26.
2. Gribble David. Real Education. – Libertarian Education, 1998. – 259 с.
3. Mintz Jerry. IDEC in Summerhill // Education Revolution. – 1999. – № 28. – С.3-7.
4. Mintz Jerry. IDEC in Ukraine; One of the Best Ever // Aero-Gramme. –1998. – № 25. – С.3-5.
5. Mintz, Jerry. No Homework and Recess All Day – AERO, 2003. – 136 с.
6. Neill A.S. Summerhill. – Penguin, 1999. – 216 с.
7. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси. – К.: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.

УДК 37.06

Е.І. Костишин

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ – АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Автор виходить з позиції, що ефективність соціалізації молоді залежить від наявності в сучасній школі особливих рішучих реформаційних підходів до оновлення змісту освіти та до застосування нових педагогічних підходів до навчання, впровадження інформаційних та комунікаційних технологій, вивчення основ економіки, які модернізують процес розвитку суспільства.

The author bases on the assumption that effectiveness of youth socialization depends on availability of special reformatory approaches to renewal of education content and use of new pedagogic approaches to learning, introduction of information and communication technologies, and study of economics fundamentals which modernize the process of society development.

Соціалізація – процес засвоєння дитиною цінностей норм і зразків поведінки, обов'язкових у певному суспільстві, а також навичок, які дають їй змогу увійти у світ суспільних організацій; здійснюється під впливом середовища, осіб і виховних установ [6].

Здійснення соціалізації молоді, що є провідною функцією школи, відбувається в надзвичайно складних і суперечливих умовах, для яких характерна одночасно як глобалізація, інтернаціоналізація різних сфер матеріального і духовного життя людства, так і локалізація, загострення суперечностей, поглиблення розбіжностей між різними країнами та